

vrhov – Bakarića, Kardelja, Kidriča) ostala na ravni dokaj nizke, predmarksistične zavesti.

Ker je prišlo do zastoja socializma, vse to ogroža tudi samo razmišljanje o komunizmu in vero v komunizem, kar je tudi spodbudilo Vinka Hafnerja, da postavi vprašanje, v zvezi s katerim se pogovarjamo.

Gre za nekakšno množično zavest, vse bolj polno razočaranja, ki danes dobiva dodatni navdih tudi v tem, da socializem baje nikjer ni uspel in da nikjer, tudi pri nas, ne uspeva. Zato se išče alternativo, drugo strategijo, možnost svobodne izbire . . . Krepi zavest o restavraciji tako državnega socializma kot meščanskega parlamentarizma. Zato prihaja celo do aktualizacije stare meščanske šole naravnega prava, vseh zgodb v človeških svoboščinah, tem, kakršne so legitimnost in legalnost, totalitarnost, pa vse pogostejšega izenačevanja fašizma, komunizma, stalinizma, azijskega despotstva . . .

Pri vsem tem pa trpi tudi komunizem kot ideja. Upal bi si reči, da se zaradi naših zastojev v razvoju socializma celotne generacije vzgajajo na tej podlagi. Po Kardelju, Bakariću in nekaterih drugih ne proučujemo niti lastne družbe ne svetovnega razvoja, zato pa tudi ne vidimo, da se ta svet kljub vsemu vendarle spreminja v duhu komunistične vizije ter da komunizmu ne zvonijo zvonovi, da mu torej ni odzvonilo. Lahko bi dokazoval Bakarićevo tezo, da smo na pragu ustvarjanja nove družbe – tako pri nas kot v svetu. Kljub temu padamo na izpitu pod pritiskom ideologije srednjih slojev. Tudi v jugoslovansko družbo se vtihotaplja Reaganovo sporočilo, da je komunizem odšel na smetišče zgodovine.

V tem smislu je potrebna obnova partije. Naša kriza zastoja in težnje po restavraciji še niso dovolj napredovale, da bi bila obnova mogoča. Še težja pa mora biti, da se bomo le streznili.

DRAGO ŠČERNJAVIČ

Vsak korak resničnega gibanja je važnejši kot ducat programov

1

Ko sem prebral članek in poslušal današnjo razpravo, lahko ugotovim, da prevladujejo vprašanja in problemi s skupno značilnostjo, ki se ji pravi, kaj je razredna pozicija zveze komunistov danes oziroma kako krepiti razredno bisto in družbeno vlogo zveze komunistov, čeprav to ni bilo neposredno rečeno. Družbeni položaj, vloga in naloge revolucionarne avantgarde delavskega razreda so odvisni od boja in strateških nalog v določenem zgodovinskem položaju, od bistva proizvodjalnih odnosov in

položaja delavskega razreda v njih ter od odnosa med osnovnimi razrednimi – nacionalnimi silami in družbeno zavestjo. Pri predmetu današnje razprave je treba izhajati iz stališč in opredelitev programa ZKJ in ugotoviti, da je v programu dana samo načelna formulacija končnega smotra boja komunistov, to je komunizem, ker zavzemamo stališče, da sta zgodovina in praksa končna sodnika pravilnosti idejnih – teoretičnih postavk ZK; vendar to ne pomeni, da se ZK odpoveduje končnemu smotru, ker prav v boju za razvoj in utrjevanje poti socialističnega samoupravljanja potrjuje uresničevanje daljne vizije.

Program ZKJ, sprejet na 7. kongresu ZKJ, je bil označen kot program določene etape boja za socializem, ki je usmerjen predvsem k neposrednim smotrom, ciljem, nalogam ter iz tega izhajajoče samoupravne oblike in poti, tako da smo pri njihovi zasnovi in razvijanju izhajali tudi iz končne vizije in ciljev prizadevanj komunistov in našega boja za uresničevanje brezrazredne komunistične družbe kot najbolj svobodne in pravične družbe. Pri tem se je ZK zavedala, da ne glede na to, kako je ta vizija daljna, je del nje že danes to, kar počnemo, to sta pot in boj za uresničevanje socialističnega samoupravljanja in na tej podlagi preobrazba vsebine, oblik in načina uresničevanja položaja, vloge delavskega razreda v družbenoekonomskem in političnem sistemu. Hkrati s tem pa je ZK tudi odprla pot za preobrazbo lastnega položaja in vloge kakor tudi oblik, metod in sredstev svojega boja ter komunistične revolucionarne akcije. Za to razpravo lahko ugotovimo z Marxom (brez citata pač ne gre), da »komunizem za nas ni stanje, ki ga je treba vzpostaviti, ideal, po katerem naj se stvarnost uravnava. Komunizem imenujemo stvarno gibanje, ki odpravlja sedanje stanje. Pogoji tega gibanja izvirajo iz zdaj obstoječih predpostavk.«

V svojem znamenitem referatu na 7. kongresu ZKJ je tovariš Kardelj poudaril in opredelil, kaj je in zakaj je opredeljen globlji smisel določite končnega smotra v programu ZKJ. Mimogrede še naslednje: po končnem smotru komunizma se vsi trije dosedanji programi (1920 na 2. kongresu KPJ; na 5. kongresu KPJ 1948) ne razlikujejo, razlikujejo se po neposrednih smotrih in sredstvih boja. Program ZKJ, sprejet na 7. kongresu ZKJ 1958. leta, izhaja iz znanstvene teze, da je končna odprava kapitalizma in njegovih ostankov neogibna in da je prav tako neogiben revolucionarni prehod družbe v socialistične odnose in njihov postopni in stalni razvoj k višjim oblikam, tja do komunizma kot »oblike takšnih odnosov med ljudmi, v katerih bo – na podlagi visoko razvitih proizvodjalnih sil – vsak človek delal po svojih sposobnostih, a prejemal po potrebah« (Kardeljev referat na 7. kongresu ZKJ).

Takšna smer družbenega razvoja postaja končni smoter idejne, družbenopolitične in ekonomskopolitične akcije komunistov. Ob teh opredelitvah pa ne smemo pozabljati na znano Marxovo tezo, da je vsak korak resničnega gibanja važnejši kot ducat programov. Slehernemu izmed nas, naj si izposodim Kardeljevo misel, bi moralo biti jasno, da uresničevanje

konkretnega smotra, to je boj za uresničevanje socialističnega samoupravljanja, ni samo stvar subjektivnih prizadevanj, ampak je še kako pomembno praktično ustvarjanje ustavno opredeljenih družbenoekonomskih odnosov in doseganje materialnih rezultatov in pogojev ter razvijanje družbenih procesov, v katerih se družba razvija, in da je to današnji boj, komunistov, ki nosi v sebi vso bodočnost, čeprav še ne dovolj razvito, za bodočo vizijo komunizma. Zato se ne bi mogel povsem strinjati z nekaterimi poudarki v članku tovariša Hafnerja, ki meni, naj bi bil komunizem zdaj v teh družbenih protislovjih neposredni smoter naše akcije, kajti sedanosti, ki je zelo zapletena, protislovna, ne bi smeli obremenjevati z daljnimi vizijami, ampak naj bi bil neposredni smoter delovanja zveze komunistov in članstva usmerjen v osrednji spopad v produkcijskih odnosih, ki so deformirani, ker je treba omejiti ter odstraniti pogoje in možnosti za obstoj nosilcev monopolov in moči, ki si prilaščajo pravico do razpolaganja s presežnim delom in sredstvi družbene reprodukcije, ki v imenu delavskega razreda in delovnih ljudi krojijo odločitve in jih zožujejo in tako onemogočajo prehod delavskega razreda v položaj in vlogo emancipiranega razreda v družbi. Prav to, da delavski razred in delovni ljudje v praksi postanejo stvarno dejanski oblikovalec in nosilec upravljanja in odločanja o družbenem razvoju in da delo in rezultati dela edinole določajo ekonomski in socialni položaj človeka v družbi, je bistvena naloga komunistov in komunizma v sedanjem trenutku in nujen pogoj za ohranitev, identifikacijo komunistov s komunizmom in s tem za ohranjanje in razvijanje bodoče vizije. Vsekakor pa zaostrena družbena protislovja, nerazvite proizvodilne sile ter krizna gospodarska gibanja doma in splošna kriza v svetu itd. ne morejo biti izgovor, ki je za nekatere že kar alibi, češ, da to stanje otežuje razvoj v tej smeri. Na to opozarjam zato, ker sta nam potrebna v takšnem stanju komunistična revolucionarna akcija in prodor sil socialističnega samoupravljanja, socialistične demokracije, ne pa, da opisujemo in si pojasnjujemo, kaj je oziroma ni komunizem, ker bi nas to »zapeljalo v konstrukcije ali v nekoristno prerokovanje« (Kardelj). Prav zato tudi program ZKJ omenja samo načelno formulacijo končnega smotra.

Seveda pa to ne pomeni, kot mislijo nekateri, da je opredelitev boja komunistov za komunizem samo formalna in propagandna poteza komunistov, in prav tukaj podpiram intencijo članka, da bi moral biti končni smoter v zavesti in vsakdanji praksi komunistov idejni in politični kažipot za presojanje razmer, razvitosti samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, za dogovarjanje in opredeljevanje v vsakdanji aktivnosti pri doseganju in uresničevanju neposrednih in zdaj uresničljivih smotrov. Res pa je tudi to, da je pojem komunizem skoraj izginil iz našega političnega besednjaka, iz naših dokumentov, pa tudi iz teorije, ki bi ga morala »napolniti« z novo vsebino, in da se v vrstah ZK s tem pojmom in njegovim pomenom še najbolj srečujemo, ko kandidatom za sprejem v ZK pojasnjujemo in razlagamo bistvo in pomen programa ZKJ. V zvezi s tem

pa je treba poudariti Kardeljevo misel, »da komunizem ni končni smoter akcije komunistov samo zato, ker le-ti to želijo, temveč zato, ker je neogibna smer družbenih gibanj«. Zakaj, kje in kakšne so zakonitosti v teh gibanjih, pa se najbolj vidi v vsakdanji praksi, da se tudi v vrstah ZK ločimo po tem, kako vidimo in kako razumemo, kaj so neogibne smeri gibanja.

Tako npr. so danes spori v ZK, ker je del komunistov, ki v teh kriznih razmerah bolj verjame in zaupa v oblike in sredstva etatizma, tehnokratizma ter etatističnega, centralističnega, tehnokratskega načina urejanja določenih vprašanj in premagovanja problemov, kot pa v samoupravne oblike in odnose ter moč delavskega razreda in ljudskih množic pri izhodu iz krize. Gre tudi za to, da jim je bližja teza o enopartijski vlogi ZK, to je o njeni prevladi, kot pa o ZK (kot jo opredeljuje Kardelj v Smereh razvoja) kot svobodni interesni obliki združevanja najnaprednejšega dela družbe.

Bistvo teh problemov je, da imajo nosilci etatističnih in tehnokratskih pogledov na vseh ravneh v družbi in v vrstah ZK skupni idejnopolitični imenovalec – zavarovanje lastnega položaja, pomena in vloge. Podlaga njihove družbenoekonomske vsebine je boj za ohranitev in drugačno delitev že tako odtujenega družbenega dohodka, ali med panogami, grupacijami oziroma med posameznimi družbenopolitičnimi skupnostmi, zlasti pa republikami in pokrajinami. Vendar pa o teh vprašanjih in problemih v ZK razpravljamo še preveč verbalno in splošno in kot komunisti ne identificiramo njihovih nosilcev, ne organiziramo dovolj konkretnega idejnega in političnega spopada in učinkovitih akcij kot pogoj za nadaljnji preboj socialističnega samoupravnega družbenoekonomskega odnosa in krepitev socialistične samoupravne integracije v združenem delu. Kot komunisti bi morali vedeti, da ZK ni neobčutljiva za te elemente, ki lahko v drugačnih razmerah sil in moči postopno začnejo prevladovati in bi ZK lahko potisnil v veliko zgodovinsko napako glede nadaljnje usmerjanja družbenega razvoja.

Omeniti bi moral tudi vprašanja razmerja med programom ZKJ in nekaterimi kongresnimi dokumenti ZK, ker so bili na nekaterih kongresih ZKJ in konferencah ZKJ sprejeti programski dokumenti. Gre za medsebojno dopolnjevanje v tem smislu, da so resolucije na nekaterih kongresih posamezna načelna stališča programa ZKJ (npr. o blagovni proizvodnji v socializmu je v programu ZKJ le pet manjših odlomkov) idejno teoretično in praktično razčlenile, kar je tudi naloga kongresnih dokumentov.

Program je poleg načelnih tez tudi zelo konkreten ter opredeljuje nekatere neposredne smotre in naloge na posameznih področjih. Vsekakor je treba reči, da je program ZKJ ustvarjalen, kritičen in zelo živ dokument, vendar pa sta njegov duh in pristop premalo prisotna v vsakdanji praksi in aktivnosti komunistov. Program povezuje boj za splošni napredek socializma s prizadevanji za konkretno izboljševanje življenjskih in delovnih razmer delavcev in vseh delovnih ljudi, za rast osebnega in družbenega standarda. Pomembno je tudi to, da se program

ZKJ obrača na vse ljudi in opozarja, kot pravi Kardelj, na neposredne in praktične rezultate, ki naj jih prinese graditev socializma. s tem programom ZK odkriva perspektivo vsem ljudem. Iz tega izhaja vprašanje, ki je tudi danes še kako aktualno, kakšna je sploh seznanjenost komunistov s temeljnimi ugotovitvami in stališči programa oziroma kakšna je sploh seznanjenost delavcev in delovnih ljudi in občanov. V zvezi s tem ima tov. Hafner prav, ko pravi, da so slabo seznanjeni, kar potrjujejo tudi moje izkušnje.

2

Članek tov. Hafnerja po mojem mnenju izhaja iz temeljnega vprašanja, tako kot je to opredeljeval tudi tov. Kardelj na nekaterih že omenjenih plenurnih CK ZKS (npr. 1969. leta), in daje nekatere odgovore v stališčih in ugotovitvah, kaj je oziroma kaj ni, in opredeljuje, kakšna bi morala biti razredna in nacionalna pozicija ZK v današnjih kriznih razmerah in glede na naloge, ki so pred nami, pri opredeljevanju izhoda iz krize. Vsak družbenoekonomski in politični sistem je določen z naravo oblasti, z naravo družbenoekonomskih odnosov, se pravi lastnine proizvodnih sredstev in na tej podlagi graditve takšnih ali drugačnih oblik, poti družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema glede na smotre in cilje, ki jih je posamezna družba opredelila. Dejstvo je, da čistih oblik in sistemov ni bilo – ne glede na sestavo oblasti. Novo se poraja v nedrjih starega sistema in zmaguje v dolgotrajnem boju s starim. Pogoji in oblike tega boja vplivajo na naravo novega. Za našo družbo lahko rečemo, čeprav to neradi priznavamo, da smo še vedno globoko protislovna družba z razrednimi elementi, in če to pravimo, se moramo takoj vprašati, v čem se danes kaže ta razredni konflikt. V zvezi s tem se zelo strinjam s tov. Kučanom, ki pravi, »da nismo uspeli v zamenjavi razrednega nosilca v družbeni reprodukciji in v družbi in da delavca nismo povsem spremenili iz meznega v upravljalca« (seja odbora 10. kongresa ZKS – Komunist, št. 49 – 6. 12. 1985).

Torej gre za ključno vprašanje oblasti delavskega razreda in ZK bi morala jasno ugotoviti, kako obvladujemo ta protislovja, kje se v družbi bije razredni boj in kako se danes to kaže. Menim, da je treba v takih razmerah ter v razmerjih sil in moči, kot so v družbi in v zvezi komunistov, na kontinuiteti stališč tov. Tita in tov. Kardelja zgraditi in tudi dati jasen odgovor na vprašanje, kaj je danes in kaj je jutri in v naslednjem obdobju razredna pozicija zveze komunistov in kaj sploh pod tem pojmom razumemo v ZK. Lahko rečem, da kriza ostri linije, in prepričan sem, da bi morali s takim pristopom, jasnostjo misli in sodb in načinom obravnavati to vprašanje glede na sedanje razmere, kot je to storil v bližnji preteklosti tov. Kardelj, npr. na 8. seji CK ZKS dne 13. 10. 1969, na seji aktiva ljubljanskih komunistov leta 1971 in 1974, ko je jasno odgovoril in opredelil razredno pozicijo ZK v današnjih razmerah in glede na bodoče naloge. Njegovi poudarki so v marsičem še danes zelo aktualni, ker je

sedanji trenutek v družbi in v ZK takšen, da nekateri s pomočjo tega stanja ohranjajo svoje pozicije in moči.

Zakaj opozarjam na to? Gre za to, da nekateri pojmi teorije doživljajo nagle preobrazbe, včasih progresivne in ustvarjalne, včasih pa tudi problematične, kot je to poudaril tov. Kardelj (na omenjenem plenumu CK ZKS), da še »ena takšnih problematičnih metamorfoz nanaša na nekatere temeljne praktične probleme naše politike in se tiče pojmovanja in teorije o razrednem boju in delavskem razredu«. V zadnjih letih in tudi zdaj (časopisi, posveti, simpoziji, seje organov ZK) sploh na veliko razpravljamo, kaj se je spremenilo v položaju, strukturi in vlogi ter sploh v pojmu delavskega razreda in kaj v vsebini pojma razrednega boja in kakšne so vzročne in posledične zveze med temi razpravami in družbenim razvojem. Lahko bi rekel, če izhajam iz Kardeljevega pojmovanja in izhodišč 10. kongresa ZKJ, ki imajo tudi velik teoretični pomen, da je v vseh teh razpravah pogosto čutiti več politike kot marksistične teorije. Če se en del politike skriva za nekaterimi teorijami, ki kujejo novo vsebino pojmov, in tako redefinirajo kontinuiteto nekaterih pojmov, s tem samo zamegljuje bistvo problemov in odnosov, po drugi strani pa je to tudi dokaz, da gre za določene družbene konflikte in razmerja družbenih sil in moči v družbi, s katerimi bi se morali še bolj odkrito soočiti, jih analizirati in dati odgovore predvsem v ZK za njihovo reševanje. Vprašal bi se, kaj je treba še dodati v pojmovanju razredne pozicije ZK, tako kot je to storil tov. Tito, tako kot je to opredeljeval tov. Kardelj. Ali niso nekatera »nova pojmovanja« redefenicija teh pojmov, ki po svojem bistvu povzročajo v vrstah ZK idejnopolitično zmedo in so znanilci spremenjenega razmerja sil in moči v ZK in v družbi?

Branilci etatističnih – birokratskih in tehnokratskih pogledov v družbi, en del teh elementov je tudi v ZK, zagovarja krepitev državnolastniških in skupinskolastniških odnosov ter prodajajo svoje razvojne poglede, kako se organizirati v družbi in delovati v proizvodnji in v združenem delu nasploh, in to tako, da si prisvojijo pravico govoriti v imenu delavskega razreda, naroda in presojeti, kaj je za delavski razred in narod dobro in kaj ni in kako še v bistvu naprej ohranjovati monopolitično ter državnolastniško pozicijo in upravljanje s presežnim delom delavskega razreda. Ti idejni branilci monopola – če si sposodim Kardeljevo misel – identificirajo razredni boj z močjo aparata, diktaturo proletariata pa z družbeno vlogo tega aparata.

Zveza komunistov se je sicer že zelo zgodaj idejno, programsko ter praktično oddaljila od take ideologije in prakse ter jo ostro kritizirala. Kljub jasni strateški smeri graditve samoupravljanja kot tiste oblike proizvodnih odnosov, v katerih ima delavski razred prevladujočo in vodilno vlogo, pa v operativno izpeljevanje nismo vgradili učinkovitih družbenih »varovalk« in postavili učinkovitih mehanizmov za preprečevanje nastajanja in razraščanja določenih eformacij.

Kje je vzrok? Vsekakor je vzrok tudi v pojmovanju in zavesti, kako naj

se v praksi uresničujejo zgodovinski interesi delavskega razreda oziroma kako naj se uresničuje tisto, »kar je Marx razumel pod pojmom vsebine in oblike diktature proletariata kot sistema političnih in družbenih odnosov, v katerih je dolgoročni zgodovinski interes osvobodjanja dela in delovnega človeka oziroma delavskega razreda dominanten in nesporno zagotovljen«, ter kot pravi Kardelj: »Oblike tega sistema pa so lahko zelo različne in same po sebi niso odločilne. Odločilna je notranja vsebina tega sistema« (Kardelj – 8. seja CK ZKS 1969. leta).

V tem pojmovanju so razlike in iz takšnega ali drugačnega razumevanja diktature proletariata so v zvezi komunistov tudi danes različne razlage pojma, kaj je delavski razred. ZK se je v svojih stališčih in pogledih, še najbolj pa v izhodiščih za 10. kongres ZKJ zavzemala in se še danes zavzema in opredeljuje za širše pojmovanje delavskega razreda, ne pa samo za njihovo identifikacijo s fizičnim delom ali s čim podobnim. Vprašam se, zakaj na teh izhodiščih ne nadaljujemo oziroma kaj jim manjka, da si izmišljamo številna nova pojmovanja. Nosilci birokratskih in tehno-kratskih teženj govorijo danes v podobni preobleki razna gesla, ki jih je Kardelj na seji leta 1969 omenjal (in se danes pojavljajo), zato jih ponovno poudarjam: »... da bojda ni več delavskega razreda«, »da ni več razrednega boja«, »da je sklicevanje na delavski razred in razredni boj samo izgovor, s katerim ZK brani svojo družbeno pozicijo«, »da je sklicevanje na delavski razred, razredni boj, sektaštvo« in podobno. Obenem pa se v istih krogih pojavljajo zahteve po krepitvi etatističnega in birokratsko tehno-kratskega upravljanja in centralizacij, in ravno to počenjajo tisti, ki nekritično povzemajo razne teorije in teze na tleh tehnomanagerskega monopola. To so ponavadi tudi tisti, ki pravijo: »Dajte nam oblast in vsa pooblastila oziroma z drugimi besedami monopol, ter se odrecite vodilni vlogi in položaju delavskega razreda, raznim razrednim in samoupravnim utopijam, pa bo boljše za tebe in srečnejša bo družba«. To je poenostavljeno, vendar pa se za visoko učenimi teorijami skrivajo prav takšni pogledi. O razrednem boju je treba reči, da dokler so kakršnekoli možnosti nekaterih delov upravljaljskih struktur razpolaganja s presežnim delom, oziroma dokler obstaja presežno delo, tako dolgo so in se bodo izražali v socialistični družbi elementi razrednega boja. Pri tem pa je sedanja in zgodovinska odgovornost komunistov, kaj smo komunisti in ZK kot celota storili, da bi zmanjšali in odpravili razne oblike, mehanizme in poti odtujevanja presežnega dela in dohodka, in kaj smo storili, da bi bil delavski razred v praksi vse bolj usposobljen za obvladovanje in odločanje o celotnem razpolaganju s presežki dela.